

ԵՐԵՎԱՆԻ ԹՈՒՆԻՍԻ

ՄՇԱԿ

Հ Ի Մ Ն Ա Վ Ի Բ Գ Ր Ի Գ ՈՐ Ա Ր Ծ Ր ՈՒ Ն Է

Տարեկան գինը 10 ռուբլի կէս տարվանը 6 ռուբլի
Առանձին համարները 5 կոպէկով
Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրության մէջ
Մեր հասցեն. Тифлисъ, Редакция «Мшакъ».
Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տ է լ է Ք օ Ն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի եւ առն օրերէն)
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն յեղուով
Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկի
Տ է լ է Ք օ Ն № 253.

ԲԱՅՎԱԾ Է ԿԵՍ ՏՆՈՎԱՅ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱՅՐՈՒԹԻՒՆ

ՄՇԱԿ

ԲԱՅՎԱՔԱՎԱՆ ԵՒ ԴՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԼՐԱԳՐԻ

«ՄՇԱԿ» վեց ամսվայ գինն է, յուլիսի 1-ից մինչև տարվայ վերջը, ՎՅՑ ռուբլի մէկ ամսվանը—մէկ ռուբլի Ամերիկայի բաժանորդները պէտք է վճարեն կէս տարվայ համար 3 ռուբլի Եւրոպայի բաժանորդները—16 ֆրանկի
Կայտարարութեան ուրիշ քաղաքներից «ՄՇԱԿ» գրվելու համար եւ առհասարակ նամակներ եւ ծրարներ ուղարկելիս, պէտք է գիտնել հետեւեալ հասցէով. ТИФЛИСЪ, Редакция «МШАКЪ», իսկ արտասահմանից TIFLIS, Rédaction du journal arménien «MSCHAK».
Յայտարարութիւնները ընդունվում են բոլոր լեզուներով
Ա Պ Ա Ռ Ի Կ Բ Ա Յ Ա Ն Ո Ր Դ Ա Յ Ր Ո Ւ Թ Ի Ն Զ Է Ը Ե Դ Ո Ւ Ն Վ Ո Ւ Մ

ԲԱՅՎԱՔԱՎԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՈՒԹԻՒՆ
Քաղաքական աշխարհից.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՆՈՒԹԻՒՆ. Նամակ Աշտարակից. Նամակ Շամախու գաւառից. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՆՈՒԹԻՒՆ.—Արտաքին լուրեր.— ՀԵՆՈՒՊԻՆՆԵՐ.— ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— ԲԱՆԱՅՈՒՐԱԿԱՆ. Պրոֆէսոր Բաղդէլի դասախօսութիւնը Պարսկաստանի մասին.

ԲԱՅՎԱՔԱՎԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՈՒԹԻՒՆ
Քաղաքական մամուլի օրվայ հետաքրքրական նորութիւնը խաղաղական Վիկտորիանիստեւթի թագաւորի ճանապարհորդութիւնն է դէպի Ռուսաստան: Վիկտոր էմանուէլը մի անգամ եւ եղել է Ռուսաստանում իր թագաժամանակը եղած ժամանակ, երբ նա այցելել նաև Անդրկովկասը եւ եղաւ ի միջի այլոց Էջմիածնում:
Խաղաղական թագաւորի ճանապարհորդութիւնը եւ նրա ընտրած ուղեղիծը առիթ են ապրիս մի քանի եւրոպական լրագրիչներին ներթափանցել, թէ Խաղաղական այժմ իբր թէ առաջվայ պէս մտերիմ է Աւստրիայի հետ, թէ առհասարակ նա ստան է դէպի երեքստեան դաշնակցութիւնը եւ թէ նա աւելի արամաղիւ է

մտենայ երկստեան դաշնակցութեան պետութիւններին Ռուսաստանին եւ միասնապէս:
Արդարեւ Խաղաղական առեւտրական ջերմ յարաբերութիւններ ունի միասնապէս հետ եւ շահ ունի, բարեկամ լինելով նրա հետ, զարգացնել երկու պետութիւնների մէջ եղած փոխադարձ անտեսական կապը: Միւս կողմից Խաղաղական, հետաքրքրված լինելով Բաղկանեան թերակղզու վիճակով, հաշտ աչքով է կարող նայել Աւստրիայի ազդեցութեան ուժեղանալու վրա թէ այդ թերակղզում եւ թէ Ալբանիոյ թերակղզու ճոպի շրջանում, ուստի շահ ունի մտ լինելու Ռուսաստանին, որ նորնպէս է ցանկանում տեսնել Բաղկանեան թերակղզին ընդած աւստրիական ազդեցութեան առջիկ:
Սակայն պէտք է ներթափանցել, որ ներկայ ճանապարհորդութիւնը ամենեւին նպատակ չունի յոյց տալ երեքստեան դաշնակցութեան քայքայումը կամ նրա բնաւորութեան փոփոխումը: Երեքստեան դաշնակցութիւնը մի կողմից, իսկ երկստեանը միւս կողմից պահպանում են իրանց այժմ եւ հեղինակութիւնը առաջվայ պէս: Բայց այդ դաշնակցութիւնները ամենեւին չեն կաշկանդում պետութիւնների առօրեայ

յարաբերութիւնները եւ չեն արդելում, որ պետութիւնները առեւտրական եւ քաղաքական շատ խնդիրներում պաշտպանեն իրանց շահերը եւ փոխադարձ զիջումներ անելով ու արտօնութիւններ տալով միմեանց՝ զարգացնեն փոխադարձ յարաբերութիւնները:
Եթէ երեքստեան եւ երկստեան դաշնակցութիւնները պատերազմի ժամանակ կարող են միմեանց դէմ ճակատամարտի դաշտում լինել, դա դեռ չէ նշանակում, թէ նրանք խաղաղութեան եւ հաշտ կուլտուրական կենցիկի ժամանակ պէտք է միմեանց դէմ լինեն: Պետական շատ մարդիկ մինչև անգամ այն փորձն են յայտնում, որ դաշնակցութիւնների զոյգութիւնը, դժուարացնելով պատերազմ հրատարակելու հնարաւորութիւնը, պէտք է թելադրէ պետութիւններին աւելի եւս մեծ վստահութեամբ, քան առաջ, ուժեղացնելու միջազգային առեւտրական յարաբերութիւնները եւ նպաստելու, որ քաղաքական երկրորդական խնդիրները միմեանց պետութիւնների համարաշէ համահասցեութեամբ:
Խաղաղական թագաւորի զարուստ Ռուսաստան թող նորից ամրացնէ այն հաշտ յարաբերութիւնները, որոնք տեղի են ունեցել մինչև այժմ Ռուսաստանի եւ Խաղաղական մէջ եւ ուժեղացնէ այդ յարաբերութիւնները, փոխադարձապէս օգտակար լինելով երկու պետութիւնների ազգայնակցութիւնների համար:

ՆՍՄԱԿ ԱՇՏԱՐԱԿԻԾ
Յունիսի 25-ին
«Մշակը» ընդարձակ տեղ է տալիս դաւաճական թղթակցութիւններին, որոնք, շատ քիչ բացատրութեամբ, լիքն են լինում դաւաճական եւ դիւրաբան ցաւերով, չարիքներով, թշուառութիւններով...
Եւ ուրիշ կերպ մնչպէս կարող էր լինել, քա-

խաղում. նա ներկայումս ճօճվում է իրանգաւոր աւակով ցամաքային (Ռուսաստան) եւ ծովային (Անգլիան) երկու զօրեղ պետութիւնների մէջ: Պարսկաստանի քաղաքական-պետական ոյժի զոյգութիւնը գրեթէ պայմանաւորված է լի նրա ազդիմանքով եւ զինուորական վերահսկողութեամբ, իսկ դա ձեւակաւ, եւ որ զինուորն է, այնպատեւ նշանակութիւն ունի մի երկրի իսկական ոյժը կազմող անտեսական ֆակտորների նկատմամբ: Ամբողջ երկրի բարձրագոյն մեծ չափով են այնպիսի կարող ոյժերի ձեռքին, ինչպիսին Ռուսաստանն ու Անգլիան են: Վաղուց է արդէն, որ Անգլիան ծանրաբեռնում է Պարսկաստանի վաճառանոցները իր կատարելագործված ինդուստրիայի արտադրութիւններով, այդ մեծ ու աղող հանգաւորներն մեծ չափով նպաստում էր, ի հարկէ, նրա առաջին կօյմիսիայի՝ Հնդկաստանի հարեան դիրքը Պարսկաստանի հետ: Ռուսաստանը անշուշտ անկարող է ինդուստրիայի սահմանում մրցութեան դաշտը դուրս գալ Անգլիայի հետ եւ նրան հետո միջե Պարսկաստանի հողից, սակայն զինուոր իրողութիւնն այն է, որ Ռուսաստանի առեւտրական-քաղաքական քայքայը դէպի Պարսկաստան համեմատաբար նոր լինելով, մի եւ նոյն ժամանակ զօրեղ եւ նոյն իսկ վստահաւոր են վերջինիս նկատմամբ: Մինչդեռ Անգլիան անտեսական-առեւտրական հողի վրա է գործում, որպէս նրա համար սովորական դարձած համաշխարհային գրաւումների սկզբնական ներգործող ակտ, Ռուսաստանը արդէն պօզիտիվ հողի վրա է դրել իր ծրագրիների իրագործումը. նա, իր ինդուստրիայով հանդերձ, Պարսկաստան է փոխադրում իր բանկային հաստատութիւնները, փողը, զինուորական ոյժը, վարչական

նի որ գիւղացու ցաւերը ծով են, դարձեւր անսպառ, հոգսերը անկերջանալիս Ուրմին շատ բնական է, որ հազար ու մի թշուառութիւններով չըջապատված դիւրացին միշտ սրտացաւ բարեկամներ է քանում, որոնք լրագրութեան են յայտնում ճնշվածների տառապանքները, հրապարակ—լոյս աշխարհ են հանում, հասարակական դատաստանին ենթարկում ճնշողների զզվելի արարքները:
Եւ այդ չէ պատճառը, որ ամեն օր լսվում են սիրտ մորմարող հառաչանքներ, անվերջ ցանկեր ու բողբոջներ, յուսահատ անձրեր, դաւն տրտունջներ եւ այս շատ իրաւացի է, որովհետեւ մի տեղ իր ցանցերն է տարածել պարզիտ վաշխատուն եւ իր իսկական դերումն է, մի ուրիշ տեղում վերջ չունեն դատաստանների կաշառակերութիւնը եւ ամառաւերի վայրագութիւններն ու անարարութիւնները, երբ որք տեղում հոգեւորականութիւնը չէ ճանաչում իր կոչումը, չորորչում՝ երեցիօխներն են իրանց կամայակատութիւններով ու փոխապետութիւններով, հիմարորդում՝ ինտելիգենցիան է անտարբեր կամ մոռանում է իր պարտականութիւնները դէպի ժողովուրդը եւ այսպէս անվերջ, անաւանդաւ ձէ որ գիւղական այս ցեղերի շարժիւն է, որ դաւաճական լուրերը բազկացած են լինում անվերջ չարիքներից, անուր գրկանքներից ու անբարութիւններից, կորստաբեր կոհիւններից ու գողութիւններից: Եւ միշտ տխրալի, եւ միշտ ցաւալի...
Այդ չէ պատճառը, որ տառապանքների ծովի մէջ ամենախոր, ամենաշնչին կենդանութեան նշան կամ մասնաւոր բացակայում է իր ճիշտ ուրախալի երեւոյթի համարում: Իսկ «Մշակը» ուրախութեամբ արձանագրում է իր էջերում, թէ ինչպէս մի տեղ հիւանդանոց, մի այլ տեղ ներկայացում է արվել...

Պարսկաստանի քաղաքական պայքարը, դաւանափոխութեան փորձերը տեղական քրիստոնեաների մէջ եւ այլն, իսկ սրանք այնպիսի նշաններ են, որոնք Պարսկաստանի որպէս մի անբողջ պետական ոյժի, ինքնազոյգութեան համար խոտլաբար ցուցմունքներ եւ ճակատագրական վիճակ են պարզում: Պակաս չէ նպաստում Ռուսաստանի արեւելքում ունեցած ատաղջադեցութեան նաեւ այն ինքնաբեր հանգամանքը, որ առաւ ատարը մի առանձին սիրալիք ընդունելութիւն, սիմպատիա է վայելում օտար արեւելցիների կողմից, կարճ միջոցում բարեկամանում, չփվում է նրա հետ եւ իր կենցաղով օրինակ գտնում յետամնաց մահմեդականի համար. մի հանգամանք, որ բոլորովին բացակայում է անգլիացիների մօտ, որոնք նոյն իսկ իրանց դարաւոր գաղութներում օտար են զգում իրանց:
II. Պարսկաստանի տնտեսական վիճակը եւ իր յարաբերութիւնը օտարներին, հարուստ երկրի, սակայն աղքատ ու ծով ժողովուրդը, տնտեսապէս ինքն պետութիւն, դա Պարսկաստանն է: Պրոֆէսոր Բաղդէլի կարծիքով, եթէ հնարաւոր լինէր Պարսկաստան ներմուծվող եւրոպական արտադրութիւնների առաջը փակել եւ Պարսկաստանից դուրս հանել քրիստոնեայ այն տարրերը (օրինակ հայեր, յոյներ, աուսներ), որոնք կրում են իրանց մէջ աւերող երկրի կենդանութեան երակը, այն ժամանակ Պարսկաստանը քաղաքակրթութեան ներկայ դարում կը զարգայր այլ եւս պետական-վարչական ոյժ լինելուց եւ կը հուսաւորվէր այն ստորին թափառական խաւերին, ինչպիսին իր ազգայնակցութեան երեք միլիոն նոստաներն են կազմում: Մահմեդական ժողովուրդը, դա իրանի վարդապետութեամբ կաշկանդված մի տարր է, որի մէջ մտած է ձեռնարկելու օրին (Unternehmungsgest); անգործ (Hallunke), գործի

ԲԱՆԱՅՈՒՐԱԿԱՆ
Պրոֆէսոր ԲԱՅՏԷԼԻ ԴԱՍԱՆՈՍՈՒԹԻՒՆԸ ՊԱՐՍԱՍՏԱՆԻ ՄԵՍԻՆ (Նամակ Գերմանիայից)
Լայպցիգի, յուլիսի 4-ին
Լայպցիգի համալսարանի հոշակաւոր աշխարհաբան պրոֆէսոր Ֆրիդրիխ Բաղդէլը այս ամառ դասախօսում էր «Die politische und wirtschaftliche geographie ausser europäischen Staaten» («Նիւ Եւրոպական պետութիւնների քաղաքական եւ անտեսական աշխարհագրութիւնը») վերնագրով թեման: Այսինքն փոքրիկ եւրոպայից դուրս, որ մի առանձին սեռեւորի նիւթ է մատակարարում, նա պիտի խօսէր երկրաչափ ընդ որ պետական ոյժերի քաղաքական եւ անտեսական աշխարհագրութեան մասին: Պարսկաստանը, որպէս մի հարազատ աշխարհային երկիր, գրաւեց պրոֆ. Բաղդէլի մի քանի ժամկէտ զաւաստութիւնը, որի հետ կարեւոր եւ համարում է Մշակի ընթացողներին համապատասխան ծանօթացնել, իբրեւ մի նշանաւոր գիտնականի կարծիքներ այն երկրի մասին, որի ներկայ ամբողջ կազմը ուսումնասիրելու եւ ճանաչելու միջոցներից չը պիտի խուսափենք:
Պարսկաստանը ունի 1,6 միլիոն km² (քաղաքային կիրովոյր) 9 միլիոն բնակիչներով: Ազգայնակցութեան 8 միլիոնը մահմեդականներ են, որոնցից 2/3—3 միլիոնը թափառական ժողովուրդ (Nomaden): Ամբողջ ազգաբնակչութիւնը բաղկացած է հետեւեալ տարրերից. հին պարսիկներ, բակիւրներ, թիւրքեր, քրդեր, հեւաններ, հայեր (150,000), սասոններ, արաբ-

մաններում դա մի աչքի ընկնող երեւոյթ է։ Տեղիս մի խումբ երիտասարդներ, հաւաքեալով 70-ի չափ ժողովրդական գրքեր որպէս սկզբնական փորձ, աւարածու մ են ժողովրդի մէջ կարդալու Եւ ինչ... Մի քանի օրվայ մէջ բոլոր գրքերը կարդացվում-լավվում են, այն էլ ամեն միւր մի քանի անգամ Պէտք է նկատել նոյնպէս, որ երբեմն կարդացողին չըջպատած էին լինում մի քանի լսողներ։

Սկզբնական փորձերը քաջալերական են եւ ապագայ խոստացող։ Այս աշդու թիւնից խրատւած մտադրութիւն կայ մտիկ ապագայում բանալ Աշտարակում թէյարան-ընթերցարան, որտեղ գիւղացիները պարապ ժամանակները ընթերցանութեամբ կը զբաղվեն, փոխանակ միանանց բամբակով եւ զանազան առէ-կոսէ-ներով օր անցկացնելու Եւ մի շարք ժողովրդական գրքերի միջոցով կը ծանօթանան կործանիչ եւ վարակիչ հիւանդութիւնների հետ, որոնցից, պէտք է օրտի ցաւով խոստովանել, մուտք են գործել եւ մեր գիւղը։

Բայց գործ սկսողներին պակասում են ընթերցանութեան նիւթեր—գրքեր։ Ուստի թոյլ ենք տալիս մեզ գիւղացու աղէքը «Մշակի» միջոցով դիմելու ժողովրդի մարդիկներին եւ խնդրելու ի սէր ժողովրդի, ի սէր գիւղացու ընթերցանութեան նիւթեր։

Այս դիպուածում բարոյական պարտականութիւն է ընկնում մանաւանդ այն օտարաբնակների վրա, որոնք ծագումով Աշտարակից են, իսկ այդպիսիներ շատ կան. կան եւ գրչի մարդիկ։ Սպասում են ձեր եղբայրները, ձեր համագիւղացիները Ամեն մի նուէր ուրախութեամբ կընդունին։

Կարելի է ուղարկել հետեւեալ հասցէով՝ Ап-таракъ (Эривъ губ.) Учителью Ефрему Глигорянциу.

Վաղ. Նահապետեանց

ՆԱՄԱԿ ՇԱՄԱՆՈՒԻ ԳԱԻԱՌՈՒՑ

Մատրասա, յունիսի 12-ին

Ներկայ տարվայ յունվարի 31-ը աղէտը, հիմնադրակ կործանելով մեր գաւառի տասնեակ գիւղերը, զգալի կերպով վնասել է նաեւ Մատրասա գիւղին։ Թէև հաւաքված տեղեկներով մեր գիւղի մասին չենք կարողանալ իմանալ, սակայն կարծիքով կը քանդված են երեսուցի չափ աներ, որոնք հետագայում վաճառելի թիւր 150-ից էլ անց էր։ Այս քանի օրերը եւ ակնաստես եղալ մի շարք իրողութիւնների, որոնք լաւ տպագրութիւն չեն թողնում մարդու վրա։

Շամախու գաւառում, ի միջի այլոց եւ Մատրասայում, գիւղացիները երկուր սպասելով ձեռնարկ անձինքներից նիւթական օգնութիւն եւ որ գլխաւորն է՝ ճարտարապետական

ժողովուրդ, պատրաստելու, կազմակերպելու եւ տնտեսելու ընդունակութիւնից եւ եռանդից, եւ այդ է պատճառը, որ տնտեսական ասպարէզում, գլխաւորապէս առեւտրի սահմանում, առաջնակարգ տեղ գրաւել են տեղական այլազգի տարրերը՝ հայեր, ռուսներ, յոյներ եւ հնդիկներ։ Չը նայելով ազգայնականութեան ազդատեղեան, իրբւ մեծ չարիք ծանրանում են նաեւ հարկի առաջին պահանջներ, օրինակ միայն մետաղի ինքուտարիայից կառավարութիւնը տարեկան 300,000 մարկ հարկ է վերցնում։ Ընդհանուր թիւրուստ վիճակի ամենագլխաւոր աղբիւրներից մէկը հողի կապովով տարու սովորութիւնն է (Verpachtungssystem), որով ժողովուրդը խիստ տուժում է մասնաւոր անհատների հարստահարութիւններից, այդ սովորութիւնը վերջին ժամանակներս հետզհետէ վերանում է Պարսկաստանը կազմում է բնական հարստութիւնների մի առատ միջնավայր, սակայն դեռ եւս մեծ մասամբ աննշակ, իսկ եղած շահագործվող հանքերը կատարվում են օտարի կապիտալով եւ ձեռնարկութեամբ։ Այսպէս, օրինակ, Պարսկաստանում գտնվում են երկաթի, պղնձի, արծիճի մանանդ թէհրանի մօտ, պողպատի, ցինկի եւ մեծ քանակութեամբ նիւթիցի մի կորալի հանքեր։ Երկրագործութեան ամենաբերրի հող համարվում է Թէհրանի, Չարստանի եւ Սորասանի կողմերը։ Պարսկաստանի արտահանութեան նիւթերն են՝ մեծ մասամբ օպիում, մետաքս գլխաւորապէս Պարսկա-Հայաստանից, բամբակ, փայտ, բուրդ, գորգ, մարգարիտ, մարթի, ծխախոտ, ցորեն, բրինձ, Տարեկան 1 1/2 միլիոն գորգ է արտահանվում դէպի աշխարհի գանազան վաճառանոցները, իսկ մարգարիտը 1900 թ. 3 միլիոնի էր հասնում։

III. Պրօֆէսոր Բատցէլի կարծիքը պարսկահայերի մասին։ Մեզ՝ ունկնդիր

մի որոշ յատակագիծ նորակառոյց շինութիւնների համար, որը ապահովացնէր գիւղացու կենսը, գոյքը ապագայի նմանօրինակ աղէտներից եւ ոչ մի տեղից չը ստանալով ցանկալի օգնութիւնը, այժմ ձեռնարկել են փլատակների վրա նոր տներ կառուցանելու, այն էլ մի եւ նոյն տիպով, ինչ էր մինչեւ երկրաշարժը եւ որ գլխաւորն է, աւելի հաստ քարեայ պատերով, կտորը առաջին գերաններով ու 1 1/2 արշինաչափ հողով ծածկված, պատերը հասարակ կաւով դարձած, առանց կրի եւ աւաղի երկրաշարժի մի փոքրիկ հարուածից անտարակոյս պիտի տապալվեն այս շինութիւնները։ Մատրասացիների օրինակին են հետեւում եւ հարեւան գիւղացիները թէեւ գիւղացիների մէջ կան մարդիկ, որոնք լաւ հասկանում են իրանց վրտանաւոր ձեռնարկութիւնների ապագան, սակայն հիմնականապէս բացօթեայ կենսը եւ սպասողական դրութիւնը հասցրել են նրանց յուսահատութեան։ Բազում, նոյնպէս եւ ուրիշ քաղաքներում, մասնագէտների խորհուրդները նիւտեր կայացան Շամախու եւ գաւառի քանդված տների համար նոր տիպի տների յատակագիծը ներկայացրելով ժողովներին, բայց մինչեւ օրս ոչ մի էական օգնութիւն չը ստացվեց այդ բոլորից։

Գիւղացիների տնտեսական դրութիւնը բոլորովին քայքայված է։ Մի ժամանակվայ հպարտ մատրասացիք, սակաւ բացտուրթեամբ, ընկճվել, համարեալ շուտաւրէն են ընտրութեան արհաւիրքների առաջ։ Կարծես երկրաշարժը քիչ էր վնասել, պակասը լրացրեց ապրիլին այդիներից ցրտահարութիւնը։ Խաղողի բերքը այս տարի հազիւ 1/8 լինի, այն էլ շատ տեղերում չը կայ հացահատիկները թէեւ վերին աստիճանի առատ հունձ էին խոտանում, բայց ամսիս 3-ից մինչեւ 8-ը անընդհատ փչող հիւսիսային կատաղի քամին սրտոցից, ձմեռը արտերը, ցիւր ու ցան անելով խոտի դէզերը, թափ տալով բոլոր պտղատու ծառերը։ Այդ բոլորի վրա աւելացրէք նաեւ թանգութիւնը (պուրը 1 րուբլի 60 կոպէկ 2-ը տեսակի ալիւրը)։ Եթէ մինչեւ ձմեռվայ մօտեցումը նիւթական օգնութիւն չը հասցնվի, գաւառի տնտեսակ գիւղերը անտեսապէս բարորդին կը քայքայվեն։ Ուշադրութիւն ենք հրաւիրում ում հարկն է։ Մինչեւ այսօր եղած օգնութիւնները մի կաթիլ ջուր են չքամածը։ Եւ մի փոքր թեթեւացնելու ներկայ դրութիւնը։

Կրթական գործը երեսի վրա ընկած է, 600-ից աւելի ծուխ ունեցող Մատրասա գիւղը ներկայումս առանց ուսումնարանի է։ Ուսումնարանական հոյակապ չէնք, որ գիւղ մտնող օտարականի ուշադրութիւնն էր գրաւում իր կոկիկ շինուածքով, լաշն, բարձր, մանկավարժայ ուսանողներին համար միանգամայն անսպասելի էր լսել պրօֆէսոր Բատցէլի կողմից այնպիսի հիանալի, գովասանական կարծիք պարսկահայերի մասին, ինչպիսին նա արտասայտեց իր դասախօսութեան ժամանակ հարիւրաւոր գերմանացի եւ օտարազգի ուսանողների ներկայութեամբ։ Մենք նախապաշարված էինք հոչակաւոր աշխարհագրագէտի նկատմամբ, որովհետեւ հայկալան հարցի առիթով մեր դիմած մի պաշտօնական խնդր նա մերժել էր եւ անպատաս կարծիք յայտնել հայերիս համար։ Սակայն, ինչպէս երեւում է, բարեբաղդարար սխալվողը մենք էինք։ Մենք պէտք է նախօրոք հասկանայինք, որ քաղաքական խոտրումների ենթակայ գիտականները այլ են կարիքնային խորհրդածութեան ժամանակ, ուր ամեն մի աչք ծակող օտար իրողութիւն չբանում է յանուն ջրաղբալան ինտերնացիան, եւ այլ՝ գիտական ամբիւնի վրա, ուր նրանք հանդէս են գալիս իրանց կոյման ամենակրկն փայլով իրեր գնահատելու կշռադատ ու անհաւու մասշտաբով։

Թողնենք այստեղ պրօֆէսոր Բատցէլի սեփական խօսքերը մասին հայերի մասին։ «Երբք խոշոր անտեր բաժանված հայերի ամենափոքրիկ եւ կուլտուրայէս յետ մնացած մասը ամբողջված է Պարսկաստանի հիւսիսային մասում կամ Պարսկա-Հայաստանում։ Սակայն պէտք է խոստովանել, որ ընդհանրի տիրող պարսիկների նկատմամբ, Պարսկաստանում հայերը, որպէս տեղական ժողովուրդ, ամենաառաջնակարգ տեղ են գրաւում թէ տնտեսական եւ թէ մտաւոր ասպարիզում։ Եթէ Պարսկաստանի հիւսիսային մասը անհամեմատ առաջ է գնացել, քան միւս կողմերը, դրա գրեթէ միակ պատճառը քաղաքակրթութեան ձգտող հայերի ջանքն է եղել։ Հայերը յայտնի են որպէս ինտելիգենտ եւ տնտեսական ասպարէզում մի

ծական կանոններին համապատասխանող սեփականութեանը, քանզի է, այժմ կիսախարխուղ դրութեան մէջ է։ Յունվարից մինչեւ այսօր դասաւանդութիւնը դադարած է եւ գուցէ ընդմիջտ, եթէ նոյն դրութիւնը չարունակվի։ 300-ի չափ աշակերտներ ուսման ծարաւ են մնացել։ Եթէ մի փոքր ակնարկ ձգենք Մատրասայի ուսումնարանի անցեալի վրա, կը տեսնենք, որ այդ պատկառելի հիմնարկութիւնը 78 թիւց մինչեւ ներկայ տարին՝ իր քանսինգամ մեայ գոյութեան շրջանում զգալի օգուտներ է տուել թէ Մատրասային եւ թէ շրջակայ գիւղերին, կատարելով մի ժամանակ կենտրոնական ուսումնարանի դերը Յաւալի է տեսնել մի այլը պիտի հիմնարկութեան անկումը։ Եթէ բանը մնայ մատրասացիներին, դժուար թէ շինութիւնը նորոգվի եւ ուսուցումը շարունակվի։ Կարկաւոր է դարձեալ օգնութիւն։ Նոյն դրութեան մէջ է Շամախու գաւառում եղած ուսումնարանների մեծամասնութիւնը։

Ա. Շ.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒԻՍԻ

Առաջիկայ սեպտեմբերին Համբուրգում տեղի է ունենալու արեւելագէտների XIII կոնգրէսը, որին մասնակցելու ցանկութիւն են յայտնել եւրոպական շատ յայտնի գիտնականներ։ Կարդացելի դասախօսութիւնների թիւր 30-ից անցնում է Պրօֆ. Լամպրուս (Աթէնքից) խօսելու է «Հայկական բնտանիքները քիւզանդական կայսրութեան մէջ եւ նրանց ազդեցութեան մասին»։ Ժողովին մասնակցելու են, ի միջի այլոց, եւ երկու հայեր՝ Լ. Մաներեան եւ Հ. Առաքելեան։ Վերջինս կարդալու է «Պարսկաստանի քրիստոնէական մասին»։

Անցեալ անգամ հաղորդել էինք, թէ Բագուի քաղաքային վարչութիւնը որոշել է առաջիկայ սեպտեմբերից բանալ Բագու քաղաքում մի 4 դասարանեան պրօգիմնադիւս. այժմ մենք հաստատա աղբիւրից լսում ենք, որ պրօգիմնադիւսի բացումը տեղի կունենայ համապատասխան միւս սեպտեմբերից, որովհետեւ քաղաքային վարչութեան որոշումը՝ պրօգիմնադիւսի բացման մասին, որ հաստատված է նահանգական վարչութիւնից, դեռ չէ ուղարկված կովկասեան ուսումնարանական շրջանի պ. հոգաբարձուին։ Այս առումս տեսնուած սխալում Լամպրուսը, որ Բագուի գիմնադիւսի ստորին դասարանների դասընթացները՝ հակառակ դպրոցական կամիտէտի որոշման՝ այս տարի էլ կը մընան եւ չեն փակվի։

Կովկասեան հանքային ջրերը բնդամենը դնացել են 12,394 անձինք, սրանց թիւում ձրի բըժըկվում են 1849 հոգի։

Ֆերմետ, խիզախ, ձեռնարկելու ընդունակ, եւսանդուն տարր։ Ռուսաստանը դէպի Պարսկաստանն ունեցած իր ներկայ տնտեսական մերժանքն հանքն անգնալով պարտական է շահուտեց հայերի այն միջնորդութեան, որ դեռ եւս դարերից ի վեր Ռուսաստանից Պարսկաստան եւ ընդհակառակը առեւտրական փոխադրութիւն էին անում եւ այդ միջոցով շիտում յարաբերութիւն ստեղծում երկու երկիրների մէջ։ Ներկայումս Պարսկաստանի առեւտրական ոյժը կենտրոնացած է հայերի ձեռքում, իսկ նրանց կրթական ձգտումները առաջին օրինակն է տեղական ամբողջ ազգաբնակչութեան մէջ։ Սակայն, դժբաղդարար, ընդհանուր առաջադիւսութեան խանգարում է հայ մասսայի եւ տեղական քրիստոնէական ֆանատիկութիւնը, որի պատճառով եւ թշնամական յարաբերութիւններն ու փոխադարձ ատելութիւնը անպակաս են։

Նոյն իսկ Պարսկաստանից յետոյ, երբ պրօֆէսոր Բատցէլը դասախօսեց Աւղանիստանի մասին, նկատեց հետեւեալը. «Եթէ Աւղանիստանը անտեսապէս անհամեմատ յետ ընկած է, քան Պարսկաստանը, դրա ամենամեծ պատճառն այն է, որ Աւղանիստանը գուրկ է այնպիսի չէն ու առաջադիւս ժողովրդից, ինչպիսին ունի Պարսկաստանը յանձինս հայերի»։

Դասախօսութիւնից յետոյ գերմանացի եւ լեհացի ծանօթ ուսանողներ շտորաւորում էին ինձ եւ խիստ զարմանքով հարցնում. «Մի՞թէ, իրաւ, հայերը այդպիսի արտաքուր կարգի դեր են խաղում հեռուոր արեւելքում. այդ դէպքում, համապատասխանաբար, Ռուսաստանի հայերը կուրտուրականապէս դեռ աւելի բարձր կը լինեն կանգնած»։

Այժմ, 1902 թիւ կէսին, հայերի մասին այսօրինակ նպաստաւոր կարծիք յայտնող աշխարհահայակ գիտնականը, 1885—1888 թիւ իր

Փանձակից «Kavkaz» լրագրին գրում են, որ յունիսի 8-ին եկած կարկուտը կատարելապէս ոչնչացրել է Կարաբաղ գիւղի բոլոր ցանքերը եւ առնասարակ ամբողջ բուսականութիւնը։ Անվնաս է մնացել ցանքերի միայն այն մասը, որ գտնվում է գիւղից վերեւ Բնակիչները մեծ վնաս են կրել։

ԲԱՊՈՒԻՑ մեզ գրում են, «Բագուի քաղաքային վարչութիւնը որոշել էր Լամպրուսի մասնաւոր գիմնադիւսին յատկացնել տարական 5 հազար ր. նպատակ միմիայն այն պարտանով, եթէ ժողովրդական ուսուցարանները միջնորդութիւնը կը տայ յիշեալ գիմնադիւսին պետական միջնակարգ դպրոցների խրատուէրը Բայց մենք արժանահաւատ աղբիւրներից տեղեկանում ենք, որ քաղաքային վարչութեան միջնորդութիւնը հազիւ թէ յարգվի որովհետեւ նրա տարեկան նշանակած նպաստը չափը շատ չնչին է՝ յիշեալ գիմնադիւսին պետական դարձնելու համար»։

Երիտասեպտեմբերից լրագրներին հաղորդում են, որ Ջիվանչիլի գաւառում մորելը ներկայումս արդէն ջնջված է։ Մորելը ոչինչ վնաս չը կարողացաւ հասցնել այդ գաւառի գիւղական բնակիչներին։

Լրագրներում հաղորդած այն տեղեկութիւնների առիթով, թէ մտադրութիւն կայ փակ երկաթուղիական պլանֆորմները նշանաւոր փակ զանրում եւ կաւարաններում եւ պլանֆորմները դուրս գալու համար առանձին տուրք հաստատել բարեգործական նպատակով, «Торж. Пром. Раз.» լրագրը հաղորդում է, որ այդ հարցը մի քանի անգամ քննվել է, բայց ընթացք չէ տրվել երկաթուղիների այդ միջնորդութեանը վերջերս մի քանի ուրիշ երկաթուղիներ, Նիկոլայեւիկայա եւ Անդրկովկասեան նոյնանման միջնորդութիւններ յարուցին, բայց նրանց միջնորդութիւնը միջնորդութիւնը վաղաժամ համարեց։

Մայրաքաղաքի լրագրները հաղորդում են, որ գլխաւոր շտաբը բացատրեց, թէ զինուորների համար արվող ներկայացումները, եթէ նրանք տրվում են զօրանոցային շինութիւններում եւ օտար հասարակութեան հերկայութեամբ, պէտք է թոյլատրվեն, բայց զինուորական խնամութեան կողմից, եւ տեղական վարչութեան կողմից։

Թիֆլիսի այգեգործական դպրոցի աշակերտները անցեալ յունիս ամսին կատարեցին մի շարք երաժշտական նախ թիֆլիսի մօտ գտնվող Բնտանի գիւղը՝ բարձր Նիկոլայի կալուածքը։ Հետեւեալ շարաթ՝ Գրակալի գիւղ

«Völkerkunde» (Ժողովրդագրութիւն) վերնագրով եռահատոր նշանաւոր գրուածքի մէջ հայերի մասին նոյն սկզբունքների տեսակետով շատ աննպատ եւ խեղաթիւրած կարծիքներ է յայտնել։

«Առաջակութեան հակումներով տրամադրված» (պարսկահայերի մասին), «Ենթարկվելու» ստրկանալու սովոր» (տաճկահայերի մասին), «Կրեական գաղտնիքներով պաշարված» (պրացիների կարողութիւնը իրանց իւրացնող (ուսանալիքի մասին) *) հայկական տարրը որքանից մօտ 16 տարի առաջ արժանացել է այն անպատուաւոր անականներին, այժմ նոյն գիտնականի բերանով արուսայտվում են՝ լին տեղիդէտ, առաջադէմ, կրթական ձգտումներին նուիրված հայերը եւ այլ գովասանական խօսքերը կարծիքների առաջին փոփոխութիւն բարեջրում։

Ուշադրութեան արժանի իրողութիւնն այն է, որ այսօր, քաղաքակրթ աշխարհի մի խումբ շարատանջ ժողովրդի մասին կազմակերպող կարծիքները հետզհետէ չքանում են շտորիւ այն ծաւալվող յուսարանումների, որ մի կողմից եւրոպացի անկաշատ գիտնականները անաղարտ եւ անդիմակ տեսքով մօտենում են քաղաքացուս։

Միթիւարական է գոնէ, որ դիպրոմատիկաւ աշխարհից եւ ծերացած մարդկութիւնից հարածվող ճշմարտութիւնը երբեմն իր լի բովանդակութեամբ արտայայտվում է գիտնական յարաբերից երիտասարդ մարդկութեան ներկայութեամբ։

Բ. Իշխանեան

*) Professor Dr. Friedrich Ratsel—«Völkerkunde», 4տոր III, էր. 719—723.

